

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-5-69-72>

УДК 304(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7416-9541>

Грабовська І.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНІ ВИКЛИКИ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ В КОНТЕКСТІ КОНФЛІКТИЗАЦІЙНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Анотація. Аналізується реальна гендерна ситуація в сучасній Україні. Розглядається проблема визначення конфліктогенного/деконфліктизуючого потенціалу гендерних стосунків та практик українського соціуму на фоні євро інтеграційних прагнень українства. Досліджується конкретний прояв ставлення громадян країни до гендерних проблем, які притаманні теперішній Україні, на основі експертних оцінок, викладених на сторінках українських наукових, науково-популярних видань та засобів масової інформації. Спеціальна увага приділена аналізу суспільної думки студентської молоді щодо феміністичної проблематики, пов'язаної зі святкуванням 8 Березня як Міжнародного дня солідарності жінок-трудівниць усього світу у боротьбі за свої права. На основі проведеного тестування робляться висновки щодо неоднозначної оцінки молоддю деяких феміністичних практик, а також вказується на все ще значне функціонування в українському соціумі гендерних стереотипів, що беруть свій початок у радянському минулому. У висновках стверджується, що за часи незалежності відбулися реальні гендерні зміни у сфері як гендерної політики держави, так і у світогляді частини населення країни, зокрема, у значній частині молоді.

Ключові слова: Україна, гендерна проблематика, конфліктогенний, деконфліктизуючий, тестування, студентська молодь, 8 Березня.

Grabovska Iryna

Taras Shevchenko National University of Kyiv

GENDER CHALLENGES IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIUM IN THE CONTEXT OF CONFLICTING PROBLEMS

Summary. The article analyzes the real gender situation in contemporary Ukraine, examines the problem of identifying the conflictual/deconflicting potential of gender relations and practices of Ukrainian society against the background of the European integration aspirations of Ukrainians. Special attention is paid to the problems of establishing a gender (parity) democracy in Ukraine. The author examines the specific manifestation of the attitude of the citizens of the country towards gender issues that are inherent in present-day Ukraine based on expert assessments presented on the pages of Ukrainian scientific, popular scientific publications and mass media. The author determines the urgency of these problems in connection with the speed of the processes of reorganization of society in the gender issue and the actual lack of relevant research in modern Ukrainian socio-humanitarian studies. Special attention is paid to analyzing the public opinion of student youth regarding feminist issues related to the celebration of March 8 as the International Day of Solidarity of Women Workers of the World in the struggle for their rights. On the basis of the conducted testing, the author draws conclusions on the ambiguous evaluation of some feminist practices by the youth, and also points to the still significant functioning in the Ukrainian society of gender stereotypes that originated in the Soviet past. Attention is drawn to the existence of interesting intelligence about this issue by female authors who research female history. The conclusions state that during the independence period there were real gender changes in the field of both gender policy of the state and in the outlook of the population of the country, in particular, in a significant part of the youth. Gave the platoon on the need to deepen domestic gender discourse.

Keywords: Ukraine, gender perspective, conflictual, deconflicting, testing, student youth, March 8.

Постановка проблеми. Події, що відбуваються в Україні після перемоги Революції гідності (а хто щоб там не говорив, це була саме революція, вже третя за період української нової незалежності, рахуючи від Студентської Революції на граніті), простимулювали розвиток змін у багатьох сферах життя українців. Остаточний вибір європейського курсу розвитку призвів до принципової зміни й щодо гендерної тематики в державі. І це відбулося, і відбувається сьогодні як на рівні державної гендерної політики, так і загалом на рівні розвитку гендерних стосунків в українському соціумі.

Гендерні питання українського суспільного буття для значної частини наших співгромадян

залишаються подразнюючим фактором [16], який варто розглядати і з точки зору конфліктології, з'ясовуючи як сутність гендерних викликів, що стоять перед сучасним українським соціумом, так і їхній конфліктогенний або ж навпаки стимулюючий до розвитку та взаємопорозуміння потенціал.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Конфліктним ситуаціям, пов'язаним із гендерною ідентифікацією та ситуацією, що склалася в Україні у зв'язку із даними викликами, присвячена значна частка наукових розвідок у вітчизняному соціогуманітарному дискурсі [Див., напр.: 1; 11; 14; 18].

Особлива увага авторів, які досліджують гендерні реалії сучасного українського соціуму, сьо-

годні зосереджена на гендерних дисбалансах, які виявились у ході Революції гідності та АТО, а також в період війни з російським агресором загалом [Див. детальніше: 1]. Дослідники відзначають, що гендерні дисбаланси у Збройних Силах України почали активно виправлятися, починаючи від 2015 р. Українська армія переживає справжню гендерну революцію у плані реалізації принципів гендерної паритетності у війську. Це, у свою чергу, є деконфліктизуючим фактором як у ЗСУ, так і в соціумі в цілому [1]. Низка статей авторки також присвячена проблемам «українська жінка в Революції гідності та «жінка і війна» [3; 5; 6].

У плані вище означеної проблеми на окрему увагу заслуговують також наукові розвідки, присвячені конфліктизуючому впливу кризової економічної ситуації в сучасній Україні, яка особливо важко відображається на становищі жінок внаслідок їх меншої захищеності від негативних явищ в економіці країни, що, у свою чергу, стимулює виникнення конфліктних ситуацій, базованих на фактичній статевій дискримінації, наприклад, на ринку праці [Див., напр. : 9].

У сучасній українській соціогуманітаристиці існує чимало актуальних гендерних розвідок. Та все ж варто відзначити, що **поза увагою дослідників залишаються** цілі пласти недосліджених проблем, пов'язаних із виникненням, розвитком та розв'язанням гендерних конфліктів українського соціуму. Зокрема, фактично не вивченим питанням є на сьогодні реакція студентської молоді на розвиток як гендерної ситуації в Україні в цілому, так і на гендерну політику держави, її специфіку, спрямовану на подолання гендерних розривів між Україною та Єврозоюзом.

Метою даної розвідки є аналіз гендерних викликів, що стоять перед сучасним українським суспільством, крізь призму конфліктології на прикладі ставлення суспільства (студентської молоді) до деяких конкретних дат із життя українців, що дозволить, на думку авторки, певним чином визначитись зі ставленням студентської молоді до гендерних проблем, існуючих в теперішній Україні.

Виклад основного матеріалу. Можна стверджувати, що ми живемо в часи по-справжньому революційні, коли йдеться про масовий вихід жіноцтва світу на арену історії [4]. Сьогодні жінки стали нарешті насправді «видимими», покинувши багатотисячолітні ніші завжди «другої статі», Іншої, підлеглої, маргіналізованої. У ХХ ст. докорінним чином почала змінюватися ситуація, про яку роздумував видатний італійський семіолог, письменник і філософ Умберто Еко у есеї, присвяченій жінкам-філософам: «Я перелиставав три відомі на сьогоднішній день філософські енциклопедії і не зустрів там згадки про жодну жінку-філософа, за виключенням Гіпатії. І справа не в тому, що за всю нашу Історію не було жінок, які розмішлювали над буттям та світобудовою. Просто чоловіки-філософи забули про них, попередньо, можливо, приписавши собі всі їхні філософські пошукування» [19].

Проте ХХІ століття активно змінює усталені соціальні практики та ролі навіть і у такій суперконсервативній «чоловічій» сфері, як філософія, не кажучи вже про інші. Ця тенденція дає право

стверджувати, що ХХІ століття буде «жіночим». Так вважає чимало інтелектуалів як у світі, так і в сучасній Україні. Відома українська письменниця, філософиня і громадська діячка Оксана Забужко однозначно стверджує: «Так, ХХІ століття буде "жіночим". Я про це давно говорю, і тенденція очевидна: жінки справді дедалі більше виходять у мейнстрім в усіх сферах» [15].

В Україні виросло нове покоління громадян, які вже народилися у незалежній державі. Це повинно було відбитися на якості змін і у питаннях активізму, насамперед жіночого. Як зазначає голова громадської організації «Український жіночий фонд» О. Бондар, активізм стає молодшим. «П'ятнадцять років тому – це була інша якість жіночих організацій, інші бачення, стратегії. Зараз підросло покоління, що народилося в незалежній Україні. Воно вже здобуло у вихованні і навчанні інші цінності. Несправедливість, яку вони бачать стосовно жінок, штовхає їх приходити в активізм. Ми можемо багато говорити, що ми рухаємося до європейських цінностей, декларувати їх, але на кожному кроці ми стикаємося з дискримінацією, із зневажливим ставленням до жінок, з нерівністю. Авжеж, дівчата та молоді жінки на це реагують і приєднуються до феміністичного руху... І це не означає, що вони відмовляються створювати сім'ї і виховувати дітей (у чому часто звинувачують феміністок). Це означає, що вони хочуть професійно реалізуватись у житті, сповідують демократичні цінності та недискримінаційні підходи і прагнуть досягти цього у своїй країні» [16, с. 4].

І якщо десь у цивілізованому світі (а мова йде саме про так званий Західний цивілізований світ, який важко сьогодні уявити поза фемінізмом так само, як і поза лібералізмом чи націоналізмом тощо) жінки ще відсуваються на маргінес суспільного життя, то це скоріше за все з їхньої власної вини чи небажання проявляти таку активність чи саме так вибудовувати власне життя, попри існуючі перепони та спротив. Важко не погодитись із гендерною експерткою Реною Елем, яка зазначає: «Я б сказала, що жінкам якраз не вистачає злості! Якщо ви дозволите статися незначним «поганим речам», то далі стануться великі «погані речі». Хай люди називають вас, як хочуть, нехай навіть ображають – не хвилюйтеся. Продовжуйте свій бій та виявляйте злість!» [17, с. 7].

В Україні ще і сьогодні голосно звучать голоси тих, хто вважає феміністичну та гендерну проблематику надуманою, жіночий рух безпідставно розпіареним, а рівність між українцем та україркою – доконаним та беззаперечним фактом. І це попри ті гендерні реалії, які існують в державі зараз. Чи не найгостріші суспільні дискусії виникають вже традиційно у переддень та одразу після 8 Березня, яке, як лакмусовий папірець, проявляє ставлення українців до фемінізму та гендерних проблем у державі. Тому на прикладі 8 Березня можна проаналізувати конфліктогенність або ж навпаки деконфліктизаційний характер деяких гендерних питань в Україні, як, до речі, й у більшості постсоветських республік.

Варто зазначити, що боротьба за феміністичні цінності за увесь час новітньої української незалежності була досить складною [10; 13]. О. Бондар вважає, що супротив з боку антигендерних рухів,

релігійних організацій, тиск на жіночі організації зростає і в сучасній постмайданній Україні [10].

Нагадаємо, що за часів правління президента В. Януковича відбувалось масштабне згортання феміністичної та гендерної активності як на рівні державних інституцій, так і на рівні суспільства в цілому [13]. І тут значну негативну консервативну роль відіграла православна церква, особливо МПЦ (Московського патріархату), взорвана та й часто керована з Росії, де увесь контрреволюційний (путінський) період правління відзначений наполегливою боротьбою за «скрепи» як «руського мира», так і традиційної сім'ї з її патріархатною ієрархією.

На сьогодні з вказаної проблеми існує вже значна кількість аналітичної літератури [Див.: 2; 8]. Тому немає потреби спеціально зупинятись на даному питанні.

Варто акцентувати увагу на тому, що сучасне українське суспільство, з усіма його важкими проблемами та негараздами, можна характеризувати по-різному: кризовим, перехідним (постколониальним), корумпованим, несправедливим тощо. Але характеристика, яка йому зараз вже точно не підійде, це назвати його оспалим. Українці таки проснулись всерйоз, спричинились до цього три революції, перша часів новітньої незалежності українська вітчизняна війна з Росією, вибір європейського напрямку розвитку і таке інше.

Особливістю суспільства, яке позбулося сну, є його активне ставлення до цілої низки суспільних проблем, які раніше існували начебто за інерцією й нікого особливо не зачіпали. У світлі всього вище сказаного цікаво було подивитись на суспільну опінію довкола дня 8 Березня 2019 р. День 8 Березня в якості советського спадку давно увійшов у наше повсякдення як «свято весни, жіночності, краси», інколи ще й додавалось – миру. (Бо жінка й мир – це ж стереотипно однорідні речі за змістом). Але останні приблизно три роки довкола свята 8 Березня йдуть гострі суспільні баталії. То його хочуть відмінити в Україні у рамках декомунізації. Хоча 8 Березня як Міжнародний жіночий день солідарності не має прямого стосунку до процесу постсоветської декомунізації. То прагнуть зробити робочим днем, залишивши його сутність як Міжнародного Дня солідарності жінок-трудівниць у боротьбі за свої права. То навіки закріпити за цим днем «Свято весни, жінок та краси», єдиний день у році, коли чоловіки зобов'язані згадати про існування кухні, квітів, кави в ліжку, і, як говориться в рекламах, згадати, що коло тебе є вона, чарівна і неповторна [7].

Звичайно, за більше, ніж 100 років відзначання цього дня, 8 Березня «обросло» чималою кількістю міфів. Його «звинувачували» у прихованому святкуванні свята Пурім та «протягуванні» як такого на міжнародний рівень, визначали як червоний (у розумінні – комуністичний) день календаря. Засуджували як день «шабашу» феміністок усього світу та їхнього демонстративного наступу на традиційні сімейні цінності. Й багато чого іншого приписувалось цьому дневі 8 Березня.

Чого фактично не було раніше, але можна зустріти у дописах про цей день чи свято сьогодні – це характеристика його як дня боротьби проституток за свої права і легалізацію цієї найдревнішої професії у світі. Неважко здогадатись

звідки дують такі радикальні вітри. Звичайно ж із сусідньої «боротьбоскреповщинної» країни. Проте, і на теренах України є певна частка населення, яка теж із готовністю повторює цей «рускоомірській» абсурд.

Але стереотипна думка, яка шириться кожен рік у більшості українських ЗМІ – це те, що 8 Березня як Міжнародний день боротьби жінок-трудівниць за свої права не потрібне Україні. І далі як правило йде стандартний набір слів про українку-берегиню, у всьому рівну чоловікові, важку трудівницю, дружину і матір, для якої усі шляхи відкриті – від політики до кухні.

На жаль, цифри та факти з української дійсності доводять, що такі інвективи досить далекі від життєвих реалій українського соціуму. Проте, цікаво було подивитись, чи справді українці не потребують 8 Березня як Дня боротьби жінок за власні права. Для цього у трьох провідних вишах України (Київ, Дніпро та Луцьк) було проведено тест-опитування серед студентської молоді. Звичайно, воно не претендує на репрезентативність та остаточні серйозні висновки. Проте це певний зріз суспільної думки сучасної української молоді. І як такий має право на існування, не кажучи вже про те, що викликає зацікавлення і може стати поштовхом до більш обґрунтованих думок щодо 8 Березня [7].

Отже, студенти в цілому по усіх трьох вузах України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара та Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) абсолютно більшістю голосів (співвідношення 66 до 34) студентської молоді заявили, що Україні потрібне 8 Березня саме як Міжнародний день солідарності жінок-трудівниць у боротьбі за свої права. Саме у вказаному формулюванні запитання. (Запитання ставилось так: «Чи потрібне Україні 8 Березня як Міжнародний день солідарності жінок-трудівниць у боротьбі за свої права?»). Серед чоловічої частини опитаних студентів, які підтримали необхідність існування 8 Березня саме як дня боротьби, виявилось приблизно дві третини протестованих. Найбільш просунутими виявились чоловіки-студенти з Київського університету, до того ж політологи. Звичайно, було чимало і традиційних закликів, особливо серед жіноцтва про необхідність залишити це свято як свято «весни-краси-жінки», «щоб наші чоловіки хоча б раз на рік пішли на кухню», «згадали, що коло них слабка стать», «згадали про коханих» і т.д.

Одна зі студенток навіть висловила думку про те, що 8 Березня потрібно залишити «для наших бабусь і мам як свято любові, коли про них згадують їхні чоловіки». Бо День святого Валентина – це для молодих та закоханих, а для «старих» нехай буде 8 Березня.

При цьому опитуванні спеціально не вимагалось дати обґрунтування власної позиції. Проте, чимало з опитаних проявили власну ініціативу та написали, чому вони підтримують чи не підтримують 8 Березня як День солідарності світового жіноцтва. В одній із відповідей була висловлена навіть думка про те, що для сучасних жінок цей день має стати днем самоусвідомлення і оцінки власних потреб. «І якщо є якісь важливі для

жінки перепони на її шляху до самоздійснення, звичайно, вона повинна боротися, бо само з неба не впаде, а боротися разом легше». З такою тверезою оцінкою важко не погодитись. Отже, на думку абсолютної більшості опитаних однозначно такий день повинен бути і в Україні [7].

Висновки. На основі аналізу реальної гендерної ситуації в сучасному українському соціумі крізь призму конфліктології можна стверджувати, що вона не має однозначного визначення як конфліктогенна, тобто, така, що породжує активне масове несприйняття та спротив у гро-

мадян України. За часи незалежності відбулися реальні гендерні зміни у сфері як гендерної політики держави, так і у світогляді частини населення країни, зокрема, у значній частині молоді. У той же час варто акцентувати увагу на функціонування гендерних патріархатних стереотипів, характерних ще для часів ССРСР, та мало сумісних із євро інтеграційними прагненнями українців. Завданням українських еліт є стимулювання розвитку гендерних стосунків в українському соціумі у напрямку суспільного порозуміння та ефективної взаємодії.

Список літератури:

1. Власова Т., Грабовська І., Галицька Ю. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст. Монографія. Київ, 2018. 132 с.
2. Грабовська І. Сучасна українська гендерна політика у світлі євроцивілізаційних прагнень України. *Українознавчий альманах*. 2015. Вип. 18. С. 73–77.
3. Грабовська І. Філософсько-світоглядний аналіз проблеми «жінка і війна» (на прикладі сучасної України). *Versus*. 2018. № 2. С. 50–55.
4. Грабовська І. «Жіноче століття» і місце України в ньому: феміністичні виклики сучасної епохи. *Вісник КНУТШ. Серія «Українознавство»*. 2018. Вип. 20. С. 55–58.
5. Грабовська І.М. Сучасна українська жінка у війні із російським агресором: філософсько-світоглядний аналіз проблеми. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych. Science, research, development*. Warszawa. 2018. № 11. С. 23–27.
6. Грабовська І. Українська жінка в Революції Гідності. *Український альманах – 2018*. Варшава. 2018. С. 52–60.
7. Грабовська І. Студентська молодь про 8 Березня. Available at: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/studentska-molod-pro-8-bereznya> (accessed 12 May 2019).
8. Грабовська І.М. Життєва історія успішної жінки-політичного лідера як приклад трансформаційних процесів у сучасному українському соціумі. *Monografia pokonferencyjna: Science, research, development*. # 13, v. 02. Warszawa. 2019. С. 29–31.
9. Дутчак О. Гендерна нерівність та режим жорсткої економії в Україні посткризового періоду. Available at: <https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhim-zhorstkoji-ekonomiyi/> (accessed 4 May 2019).
10. Експертне опитування. Жіночий / феміністичний рух в Україні. *Гендерний журнал «Я»*. 2018. № 2. С. 16–21.
11. Левченко К. Гендерна дискримінація як показник недомодернізації українського суспільства. *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 8. С. 274–275.
12. Левченко К. Стоп-гендер як інструмент протистояння європейським цінностям. *Українознавчий альманах*. 2013. Вип. 11. С. 148–152.
13. Левченко К. Гендерне тяжіння. Харків, 2019. 189 с.
14. Малес Л. Гендерна та інтерсекційна дискримінація в материнстві. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 17. С. 17–26.
15. Оксана Забужко: XXI століття буде «жіночим». Available at: <http://life.pravda.com.ua/society/2013/10/23/141363/> (accessed 3 May 2019).
16. Олеся Бондар: «Супротив з боку антигендерних рухів, релігійних організацій, тиск на жіночі організації зростає». Бесіду веде Аліна Курлович. *Гендерний журнал «Я»*. 2018. № 2. С. 2–5.
17. Рена Елем (Єгипет). «Жінкам не вистачає злості». Ніна Потарська. Світовий жіночий рух: погляд крізь 5 контекстів. *Гендерний журнал «Я»*. 2018. № 2. С. 6–9.
18. Стребкова Ю. Інтерсекційна стигматизація: феномен квір-духовності в Україні. *Українознавчий альманах*. 2017. Вип. 20. С. 103–108.
19. Умберто Еко: посвящение женщинам. Итальянский семиолог о женщинах-философах. Available at: <https://inosmi.ru/panorama/20040305/208280.html> (accessed 6 May 2019).

References:

1. Vlasova T., Grabovska I., Galyczka Yu. (2018). Aktualnyj gender: mizhnarodnyj ta ukrayinskyj kontekst : Monografiya [Actual gender: international and Ukrainian context : Monograph]. Kyiv : Milenium. (in Ukrainian)
2. Grabovska I. (2015). Suchasna ukrayinska genderna polityka u svitli yevrocivilizacijnyx pragnen Ukrayiny [Contemporary Ukrainian Gender Policy in the Light of Ukraine's Eurovisionary Aspirations]. *Ukrayinoznavchyyj almanax*, vol. 18, pp. 73–77. (in Ukrainian)
3. Grabovska I. (2018). Filosofovsko-svitoglyadnyj analiz problemy «zhinka i vijna» (na prykladi suchasnoyi Ukrayiny) [Philosophical-worldwide analysis of the problem "Woman and War" (as example of Modern Ukraine)]. *Versus*, no 2, pp. 50–55. (in Ukrainian)
4. Grabovska I. (2018). «Zhinoche stolittya» i misce Ukrayiny v nomu: feministychni vyklyky suchasnoyi epoxy ["Women's Century" and place of Ukraine in it: femmistical challenges of Modern Epoxy]. *Visnyk KNUVSh. Seriya «Ukrayinoznavstvo»*, vol. 20, pp. 55–58. (in Ukrainian)
5. Grabovska I.M. (2018). Suchasna ukrayinska zhinka u vijni iz rosijskym agresorom: filosofovsko-svitoglyadnyj analiz problemy [A modern Ukrainian woman in a war with a Russian aggressor: a philosophical and ideological analysis of the problem]. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych. Science, research, development*. Warszawa, no 11, pp. 23–27. (in Ukrainian)
6. Grabovska I. (2018). Ukrayinska zhinka v Revolyuciyi Gidnosti [Ukrainian woman in the Revolution of Dignity]. *Ukrayinskyj almanax – 2018*. Warszawa. pp. 52–60. (in Ukrainian)
7. Grabovska I. Studentska molod pro 8 Bereznya [Student Youth on March 8th]. Available at: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/studentska-molod-pro-8-bereznya> (accessed 12 May 2019). (in Ukrainian)

8. Grabovska I.M. (2019). Zhyttyeva istoriya uspishnoyi zhinky-politychnogo lidera yak pryklad transformacijnyx procesiv u suchasnomu ukrajinskomu sociumi [The life story of a successful woman-political leader as an example of transformational processes in the modern Ukrainian society]. *Monografia pokonferencyjna: Science, research, development*, no 13, v. 02. Warszawa, pp. 29–31. (in Ukrainian)
9. Dutchak O. Genderna nerivnist ta rezhim zhorstkoyi ekonomiyi v Ukrayini postkryzovogo periodu [Gender inequality and the regime of austerity in post-crisis Ukraine in Ukraine]. Available at: <https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhim-zhorstkoyi-ekonomiyi/> (accessed 4 May 2019). (in Ukrainian)
10. Ekspertne opytuvannya (2018). Zhinochyj / feministychnyj rux v Ukrayini [Expert survey. Women's / feminist movement in Ukraine]. *Gendernyj zhurnal «Ya»*, no 2, pp. 16–21. (in Ukrainian)
11. Levchenko K. (2012). Genderna dyskryminaciya yak pokaznyk nedomodernizaciyi ukrajinskogo suspilstva [Gender discrimination as an indicator of the under-modernization of Ukrainian society]. *Ukrayinoznavchyy almanax*, vol. 8, pp. 274–275. (in Ukrainian)
12. Levchenko K. (2013). Stop-gender yak instrument protystoyannya yevropejskym cinnostyam [Stop-gender as an instrument of confronting European values]. *Ukrayinoznavchyy almanax*, vol. 11, pp. 148–152. (in Ukrainian)
13. Levchenko K. (2019). *Genderne tyazhinnya* [Gender Attraction]. Kharkiv, 189 p. (in Ukrainian)
14. Males L. (2013). Genderna ta intersekcijna dyskryminaciya v materynstvi [Gender and inter-sectional discrimination in motherhood]. *Aktualni problemy sociologiyi, psyxologiyi, pedagogiky*, no 17, pp. 17–26. (in Ukrainian)
15. Oksana Zabuzhko: XXI stolittya bude "zhinochym" [Oksana Zabuzhko: XXI century will be "female"]. Available at: <http://life.pravda.com.ua/society/2013/10/23/141363/> (accessed 3 May 2019). (in Ukrainian)
16. Olesya Bondar (2018). «Suprotyv z boku antygendernyx ruxiv, religijnyx organizacij, tysk na zhinochi organizaciyi zrostaye» [Olesya Bondar: "Opposition by anti-government movements, religious organizations, pressure on women's organizations is growing." The conversation is conducted by Alina Kurlovich]. *Gendernyj zhurnal «Ya»*, no 2, pp. 2–5. (in Ukrainian)
17. Rena Elem (2018). «Zhinkam ne vystachaye zlosti» [Ren Alem (Egypt). "Women do not have enough anger]. *Gendernyj zhurnal «Ya»*, no 2, pp. 6–9. (in Ukrainian)
18. Strebkova Yu. (2017). Intersekcijna stygmatyzaciya: fenomen kvir-duxovnosti v Ukrayini [Intersectional stigmatization: the phenomenon of queer-spirituality in Ukraine]. *Ukrayinoznavchyy almanax*, no 20, pp. 103–108. (in Ukrainian)
19. Umberto Eko: posvyashhenye zhenshhynam. Ytalyanskyj semyolog o zhenshhynax-fylosofax [Umberto Eco: dedication to women. Italian semiologist about women philosophers]. Available at: <https://inosmi.ru/panorama/20040305/208280.html> (accessed 6 May 2019). (in Ukrainian)